

Srovnání současné situace s poměry před listopadem 1989 z pohledu veřejnosti

Technické parametry

Výzkum:	<i>Naše společnost 2007, v07-10</i>
Realizátor:	<i>CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.</i>
Projekt:	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i.</i>
Termín terénního šetření:	<i>1. – 8. 10. 2007</i>
Výběr respondentů:	<i>Kvótní výběr</i>
Kvóty:	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
Zdroj dat pro kvótní výběr:	<i>Český statistický úřad</i>
Reprezentativita:	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Počet dotázaných:	<i>1038</i>
Metoda sběru dat:	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
Výzkumný nástroj:	<i>Standardizovaný dotazník</i>
Otázky:	<i>PD.61, PD.62, PD.63, PD.10, PO.37</i>
Zveřejněno dne:	<i>16. listopadu 2007</i>
Zpracoval:	<i>Jan Červenka</i>

Do říjnového šetření CVVM zařadilo několik otázek, které se zabývají srovnáním současnosti a situace před listopadem 1989. Respondentům jsme položili opakovanou otázku: „Pokuste si vzpomenout na dobu před listopadem 1989. Když vezmete všechno dohromady, byly poměry v České republice ... (dále viz tabulku 1)?“

Tabulka 1: Porovnání situace před listopadem 1989 a dnes

ROK	91	96	97	97	98	99	99	00	01	05	06	07
MĚSÍC	IX	III	VI	X	III	III	X	III	III	II	X	X
před listopadem 1989 lepší,	14	18	25	24	28	21	23	23	20	18	13	16
jsou lepší dnes	39	34	26	29	25	27	29	28	31	29	33	32
nebo je to tak napůl, nedá se říci	44	41	40	37	37	43	36	36	38	34	31	34
NEVÍ, NETÝKÁ SE	3	7	9	10	10	9	12	13	11	19	23	18

Pozn.: Procenta ve sloupci.

Z šetření vyplývá, že současné poměry za celkově lepší než předlistopadové považuje třetina (32 %) lidí, což je dvakrát více, než kolik jich vnímá situaci opačně, tedy že v celkovém souhrnu byly poměry v České republice lepší před listopadem 1989 než v současnosti. Relativně nejčastěji (34 %), byť pouze s nepatrným a statisticky nevýznamným rozdílem v porovnání s podílem příznivějšího hodnocení současných poměrů, se však respondenti vyjadřovali v tom smyslu, že srovnání tehdejších a dnešních poměrů je tak napůl a že nelze

jednoznačně říci, zda byly celkově poměry lepší před listopadem 1989 nebo zda jsou lepší dnes. Téměř pětina (18 %) respondentů se k příslušné otázce nevyjádřila. Analýza na základě sociodemografických znaků přitom ukazuje, že současné poměry za lepší častěji považují respondenti s vyšším (maturitním a zejména vysokoškolským) vzděláním, dotázaní s dobrou životní úrovní, podnikatelé a živnostníci, vysoce kvalifikovaní odborníci, případně vedoucí pracovníci, lidé z věkové skupiny 30 – 44 let a ti, kdo preferují ODS nebo v menší míře KDU-ČSL a sami sebe řadí na pravolevé politické škále na pravici. Naopak kritičtěji v relaci k předlistopadovým poměrům současnou situaci hodnotí dotázaní se špatnou životní úrovní, nezaměstnaní, důchodci, lidé nad 60 let a voliči KSČM. Odpověď, že je to tak napůl, se ve zvýšené míře vyskytovala mezi dotázanými, kteří svoji životní úroveň hodnotí jako ani dobrou, ani špatnou, lidé ve věku 45 – 59 let a stoupenci ČSSD. Mladí ve věku do 30 let a zejména ti z věkové skupiny 15 – 19 let, případně studenti většinou odpovídali, že nevědí nebo že se jich otázka kvůli věku netýká.

Tabulka 1 dále ukazuje i to, jak se hodnocení české veřejnosti v uvedené otázce vyvíjelo v čase od roku 1991. S výjimkou dvou šetření z let 1997 a 1998, kdy Česká republika procházela ekonomickou a politickou krizí a kdy se podíly příznivějšího hodnocení buď předlistopadových, nebo polistopadových poměrů z pohledu statistické významnosti vyrovnaly, ve větší či menší míře převažuje pozitivnější hodnocení současných poměrů nad opačným názorem. Tato převaha byla nejvýraznější na samém počátku 90. let, tedy krátce po změně politického systému, ale značný rozsah si udržela až do roku 1996. Následně se však v souvislosti s politickým, ekonomickým a sociálním vývojem v zemi značně snížila, když významně vzrostl počet těch, kdo hodnotili předlistopadové poměry jako lepší, při souběžném poklesu příznivějšího vnímání soudobé situace. Pozvolný obrat ve prospěch současných poměrů nastal po roce 1998, přičemž stávající hodnocení, pokud jde o relaci mezi podíly příznivějšího vnímání současných či naopak předlistopadových poměrů, se příliš neliší od toho, jak lidé hodnotili situaci před rokem 1997. V průběhu času je také patrný vzestup podílu těch, kdo se k této otázce nemohou vyjádřit, což pochopitelně souvisí s generační obměnou.

Vedle srovnání současných poměrů s těmi, které v naší zemi panovaly před rokem 1989, jsme se zajímali také o to, co českým občanům na dnešních poměrech nejvíce vadí.¹ Jednalo se o otevřenou otázku, tj. bez nabídky odpovědí, přičemž respondenti mohli uvést až dvě různé odpovědi.

Nejčastější výhrady k současným poměrům směřovaly do čtyř širších oblastí. Jedna část spontánně uváděných výhrad se vázala k sociálněekonomické situaci a politice, které v nějaké formě v některé ze dvou možností zmínilo 49 % dotázaných, přičemž nejčastěji se jednalo o vysoké ceny či zdražování (13 %), nezaměstnanost (10 %), špatnou životní úroveň či nízké mzdy a důchody (12 %) nebo příliš velké rozdíly mezi bohatými a chudými (8 %). Druhou významnou část tvořily výhrady související s vnitřní bezpečností a spravedlností, především pak s hospodářskou kriminalitou, tunelováním či korupcí (28 %), obecnou kriminalitou (11 %) a špatnou prací policie či soudů, nedokonalostí zákonů a nedostatečné vymahatelnosti práva (9 %). Třetí velký okruh, k němuž směřovaly výhrady respondentů, představuje současná politická situace a chování politiků či politických stran (29 %), čtvrtým se staly špatné mezilidské vztahy a úpadek morálky (24 %). Opakovaně, i když v porovnání s výše uvedeným pouze sporadicky se objevovaly výtky týkající se dílčích resortů (zdravotnictví, školství, doprava), byrokracie, diskriminace, stresu a „uspěchanosti“ doby, pocitu vlastní bezmocnosti a nejistoty, fungování demokracie či mezinárodního postavení ČR.

¹ Otázka: „Co Vám na dnešních poměrech nejvíce vadí?“

Následující otázka se opět vrátila ke srovnání situace před listopadem 1989 a v současnosti, když respondenti měli hodnotit svůj současný život v porovnání s tehdejší situací v některých konkrétních oblastech či aspektech.² Do analýzy nebyli zahrnuti respondenti, kteří uvedli, že se jich položená otázka netýká.

Tabulka 2: Srovnání života dnes a před listopadem 1989 (v %)

	rozhodně lépe	spíše lépe	ani lépe, ani hůře	spíše hůře	rozhodně hůře
možnost svobodně žít	31	32	28	4	1
životní úroveň	14	28	28	18	8
pracovní uplatnění	15	18	26	22	14
volný čas	12	20	36	18	9
možnost cestovat	44	32	15	3	3
přístup k informacím	36	35	20	2	1
přístup ke kultuře	20	25	34	11	4
možnost ovlivňovat život v místě, kde respondent žije	7	21	48	9	5
možnost ovlivňovat politický život v naší zemi	7	16	46	11	8
soukromý život respondenta	10	25	43	14	4
osobní pohoda	10	25	35	19	7
pocit bezpečí	6	12	23	32	23
pocit sociální jistoty	4	9	20	31	31
pocit osobní perspektivy	11	21	27	17	15
možnost otevřeně říkat své názory	24	35	28	4	3
společenské postavení	10	19	44	13	8
péče o zdraví	8	23	34	19	11
zabezpečení ve stáří	3	9	20	30	29
život respondenta celkově	11	29	31	19	5

Poznámka: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“.

Jak ukazují výsledky v tabulce 2, výrazná nadpoloviční většina respondentů hodnotí svoji současnou situaci příznivěji z hlediska možnosti cestovat, přístupu k informacím, možnosti svobodně žít a možnosti otevřeně říkat své názory. Příznivé hodnocení nad nepříznivým poměrně jednoznačně převažuje také v případě přístupu ke kultuře, kde podobně jako u dříve zmíněných položek jen velmi malá část respondentů uváděla, že by současná situace byla horší než před listopadem 1989. U řady dalších oblastí (životní úroveň, soukromý život respondenta, možnost ovlivňovat život v místě, kde respondent žije, osobní pohoda, společenské postavení a také život respondenta celkově) byl rozdíl ve prospěch příznivějšího hodnocení současnosti méně výrazný buď proto, že se z jejich pohledu individuální životní situace výrazně diferencovaly, jako např. zejména u životní úrovně, nebo proto, že z jejich pohledu se situace velké části lidí podstatně nezměnila. Podobné tendence v hodnocení se objevují i oblastí, kde byly podíly příznivého a nepříznivého hodnocení současnosti v přibližné rovnováze, jako v případě volného času, možnosti ovlivňovat politický život v naší zemi, pracovního uplatnění, pocitu osobní perspektivy a péče o zdraví. Z hlediska pocitu bezpečí, sociální jistoty a zabezpečení ve stáří pak jednoznačně převažuje negativní hodnocení.

Otázka na srovnání některých oblastí života v současnosti a před listopadem 1989 se ve výzkumu CVVM (a dříve IVVM) neobjevila poprvé. Tabulka 3 ukazuje

² Otázka: „Když porovnáte svůj dnešní život se situací před listopadem 1989, řekl byste, že jste na tom lépe nebo hůře pokud jde o: (viz tabulku 2)“

rozdíly odpovědí, že se situace zlepšila („rozhodně zlepšila“ + „spíše zlepšila“), a odpovědí, že se situace zhoršila („spíše zhoršila“ + „rozhodně zhoršila“).

Tabulka 3: Srovnání života dnes a před listopadem 1989 - časové srovnání

	1996	1998	2002	2005	2006	2007
možnost svobodně žít	62	54	59	57	62	58
životní úroveň	-5	-11	6	7	16	16
pracovní uplatnění	1	-15	-11	-20	-8	-3
volný čas	-6	-1	7	15	7	5
možnost cestovat	63	56	66	66	72	70
přístup k informacím	55	60	62	63	70	68
přístup ke kultuře	5	12	37	36	27	30
možnost ovlivňovat život v místě bydliště	4	0	14	17	22	14
možnost ovlivňovat politický život v ČR	3	-4	-2	2	9	4
soukromý život	17	11	23	18	26	17
osobní pohoda	15	2	16	15	20	9
pocit bezpečí	-54	-59	-41	-47	-39	-37
pocit sociální jistoty	-49	-59	-45	-58	-47	-49
pocit osobní perspektivy	- *	-19	-5	-14	3	0
možnost otevřeně říkat svůj názor	46	48	45	48	54	52
společenské postavení	6	-1	8	5	9	8
péče o zdraví	-20	-22	-7	-9	7	1
zabezpečení ve stáří	- *	-45	-38	-52	-40	-47
život respondenta celkově	- *	- *	- *	9	20	16

* otázka nebyla položena

Když se lidé dnes ohlédnou zpět do období před listopadem 1989, hodnotí tehdejší situaci v řadě oblastí jinak, než jak tuto situaci hodnotili v 2. polovině 90. let. Pozitivněji než v 90. letech se dnes dívají na srovnání své životní úrovně (v 90. letech měla větší část respondentů pocit, že došlo ke zhoršení jejich životní úrovně, nyní již převládá optimismus), ale třeba i na volný čas. Lépe než v letech 1996 či 1998 hodnotí občané také přístup k informacím, přístup ke kultuře, možnost ovlivňovat život v místě bydliště, péči o zdraví, pocit osobní perspektivy nebo pocit bezpečí, i když u posledně jmenované oblasti stále výrazně převažuje pocit zhoršení situace v porovnání s předlistopadovou dobou. Aktuální šetření ukazuje rovněž zlepšení hodnocení současnosti z pohledu pracovního uplatnění oproti všem výzkumům z období 1998-2006 a zejména v porovnání s výzkumem z února 2005.

Podobně zaměřená na srovnání předlistopadového období se současností byla i následující otázka týkající se některých možností svobodného působení a rozhodování se v rámci daného politického systému.³

Tabulka 4: Porovnání možností v rámci politického systému dnes a před rokem 1989

	mnohem lepší	trochu lepší	stejný	trochu horší	mnohem horší
každý má právo říkat, co si myslí	37	35	16	2	2
člověk může vstoupit do jakékoliv organizace	40	33	17	1	0
každý se může sám rozhodnout, jestli se bude zajímat o politiku nebo ne	42	26	22	1	0
každý má svobodu volby v náboženských otázkách	48	27	15	0	0

Pozn.: Procenta v řádku, dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neví“.

³ Otázka: „V porovnání s politickým systémem před rokem 1989, řekl byste, že náš současný systém je lepší, stejný nebo horší, pokud jde o to, že a) každý má právo říkat, co si myslí, b) člověk může vstoupit do jakékoliv organizace, c) každý se může sám rozhodnout, jestli se bude zajímat o politiku nebo ne, d) každý má svobodu volby v náboženských otázkách?“

Výsledky v tabulce 4 jednoznačně ukazují, že naprostá většina populace hodnotí možnosti svobodně se vyjadřovat, organizovat, řídit se vlastním zájmem či nezájmem o politiku a postojem k náboženským otázkám jako lepší v současnosti než před rokem 1989. Opačné mínění se mezi respondenty objevovalo jen ojediněle a mínění, že by situace byla nyní stejná jako tehdy, se u všech zkoumaných položek pohybovalo pod úrovní jedné čtvrtiny. Jak ovšem ukazuje tabulka 5, kde jsou zachyceny výsledky dvou předchozích výzkumů, které položily stejnou otázku, podíl pozitivních vyjádření se zejména v porovnání s rokem 2004 poněkud snížil.

Tabulka 5: Porovnání možností v rámci politického systému dnes a před rokem 1989

	2004	2006	2007
každý má právo říkat, co si myslí	79	76	72
člověk může vstoupit do jakékoliv organizace	81	75	73
každý se může sám rozhodnout, jestli se bude zajímat o politiku nebo ne	76	72	68
každý má svobodu volby v náboženských otázkách	82	74	75

Pozn.: Údaje v tabulce představují podíly respondentů, kteří hodnotí stávající situaci jako mnohem nebo trochu lepší než před rokem 1989.

Na závěr bloku otázek zabývajících se názory veřejnosti na současnou situaci v porovnání se situací před listopadem 1989 jsme všem respondentům položili otázku, zda podle nich změna společenského systému u nás, k níž došlo v roce 1989, stála za to.⁴

Tabulka 6: Stála změna společenského systému, k níž došlo v roce 1989, za to?

	2/2005	10/2006	10/2007
rozhodně ano	26	30	27
spíše ano	34	35	37
spíše ne	19	16	15
rozhodně ne	6	5	7
neví	15	14	14
ANO/NE	60/25	65/21	64/22

Pozn.: Procenta ve sloupcích.

Téměř dvě třetiny českých občanů (64 %) souhlasí, že změna společenského systému, ke které u nás došlo v roce 1989, stála za to, opačný názor zastává necelá čtvrtina (22 %). Jak ukazují výsledky v tabulce 6, v porovnání s předchozími šetřeními z let 2005 a 2006 se situace v tomto ohledu příliš nemění. Z hlediska sociodemografických charakteristik změnu společenského systému více oceňují lidé ve věku od 20 do 44 let, vysokoškoláci či maturanti, dotázaní s dobrou životní úrovní, podnikatelé a živnostníci, vysoce kvalifikovaní odborníci a vedoucí pracovníci a příznivci ODS. Opačné mínění se ve zvýšené míře objevuje mezi respondenty nad 60 let, důchodci, nezaměstnanými, lidmi se špatnou životní úrovní a voliči KSČM.

⁴ Otázka: „Ohlédnete-li se zpět, myslíte si, že změna společenského systému u nás, k níž došlo v roce 1989, stála za to? Rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne.“